

ne treba raspravljati. Ali valja istaknuti, da bi se svaki zaokret prema logičkom principu morao dobro pripremiti, obrazložiti i, nadalje, objasniti.

Tada bi se za stvar interpunkcije mogla lakše zainteresirati i šira javnost, koja — sudeći po dnevnoj štampi — ne prati s dovoljno pažnje tako važna nastojanja, kao što je rad HFD-a na novom pravopisu. Svatko zna, da posao oko dobra pravopisa ne može dugo ostati briga uskoga kruga stručnjaka, jer se osnove pismenosti tiču svih onih, kojima se pravopis namjenjuje. To vrijedi osobito za pitanje interpunkcije, koja se teže propisuje »odozgo« nego ostala pravopisna pravila. Tu su javni radnici, a pogotovu književnici, među prvima pozvani da kažu, da li im postojeći sistem interpunkcije odgovara ili ne. Ako su oni zadovoljni, onda stručnjaci ne će imati mnogo posla. Ali što onda, ako nisu?

OSVRT NA JEZIK U DJELIMA JANKA POLIĆA KAMOVA

Jakov Ivaštinović

Obično se kaže, da svaki pisac ima svoj jezik i stil. Ovom prilikom eto ističem tu misao, ali ne radi toga, da izrazim svoju solidarnost s njom, nego radi toga, da iskoristim ovaj momenat na taj način, što ću reći, kako ja tu misao shvaćam.

Jezik neprestano teče. On je u svakom času i pred svakim čovjekom u novom položaju. Nemoguće je pretpostaviti, da dva čovjeka istu riječ jednako doživljuju, i to jednostavno zbog toga, što ne raspolažu istim fantazijsko-intelektualnim predodžbama i asocijacijama. Čak ni isti čovjek istu riječ ne doživljava jednako u različitim momentima, i to jednostavno zato, što se on neprestano pomiče, dakle što nikad nije na istom mjestu u intelektualnom, psihičkom, fantazijskom, asocijativnom i fiziološkom pogledu.

Svaka riječ u svakoj situaciji živi ponovo. Svaki je tekst pred svakim čitaocem u novom položaju, pa različito i djeluje. Evo zašto: čovjek je baza sa svim atributima, koji mu kao razumnom i društvenom biću pripadaju. A svaki čovjek je jedna specifična baza. Ako na različite baze dolaze različiti podražaji (u ovom slučaju ti su podražaji riječi), onda je razumljivo, da su i reakcije različite.

Jezik nije moguće naučiti.¹ Moguće ga je samo stvarati iznova ili kapirati. Svako novo dobro književno djelo pisano je i novim jezikom, dakle jezikom, koji nije prije postojao, jer u njemu riječi dolaze u nove sintaktične i psihičke odnose, a ti odnosi izazivaju nova značenja i nove afektivne vrijednosti riječi.

Svaki čovjek o nečemu nešto zna. A te količine znanja kod raznih su ljudi različite. Jednom je čovjeku dovoljna jedna riječ, i on je već ušao u smisao, a dru-

¹ To je dakako rečeno s gledišta umjetničkoga jezika. Bilj. ur.

gom treba mnogo riječi, jer te riječi treba da nadomjeste i njegov afektivni odnos i njegovu udaljenost od materijala, koji treba upoznati.

Ako ista riječ kod različitih ljudi izaziva različite utiske, onda bi za različite ljude trebalo upotrebiti različite riječi i drugu količinu riječi, da bi im se ista stvar predstavila jednako dimenzionalno i sugestivno, t. j. onako, kako je to pisac zamislio.

Jezik sadržava emocije, misli i zakone ljudskog mišljenja. U njemu nastupa i o njemu se izražava pojedinac u jednom određenom času. Veliki suvremeni engleski pjesnik T. S. Eliot rekao je istu stvar ovako:

»Riječi od prošle godine pripadaju jeziku od prošle godine; a riječi za iduću godinu čekaju drugi glas.«²

To je razumljivo, jer je na pr. jezik XX. stoljeća nešto drugo, nego jezik starih Rimljana. U ovo užurbano, mašinsko, stenografsko i moderno doba, kada je važno brzo, precizno, jednostavno, neposredno i razgovorno saopćavanje, jezik je pouzdan zapisničar razlika, koje iskrsavaju u odnosu naprama pojedinim prošlim razdobljima. Te razlike međutim nisu izazvane od unutrašnje energije jezika, nego od unutrašnje i vanjske energije društva, dakle energije, zbog koje se to društvo na dotični način razvija.

Jezik je živa materija, a vrijednost dobiva u konkretnoj primjeni. Riječ sama za sebe ne postoji, nema značenja i predstavlja praznu apstrakciju. Ona dobiva značenje prema cilju, prema funkcionalnosti i prema mjestu, gdje stoji.

Riječi uzbuđuju i izazivaju podražaje. Manifestiraju se tek u književnoj i govornoj praksi i kao simbol, i kao muzika, i kao sadržaj, i kao intelektualni i kao estetski podražaj. Osim toga riječ može čovjeku pružiti sve, što on može osjetiti i zamaštati.

Riječi su oči teksta. A da vid ovisi o zdravlju očiju, o tome nema diskusije. Ali one nisu samo oči teksta, one su i naočale, koje čitalac stavlja na oči, da bi tekst vidio. — Svaki tekst ima svoje oči; svaki čitalac ima svoje naočale. Pronaći prave oči za tekst i prave naočale za čitaoca doista nije lako, jer riječi su svakom čovjeku na drugi način pristupačne, jer nema te riječi, koju bi svi ljudi jednako doživljavali. Zbog toga je piscu teško nametnuti publici svoje osjećaje, slike i misli u onom okviru i s onom jačinom, kako ih on doživljuje, jer svaki čitalac njegove riječi prima drugačije i osjeća ih drugačije. Pa težina pisanja i jest u tome, što istu temu i s istim rječnikom treba nametnuti širokoj publici, dakle, što istim sredstvima treba kod velikog broja ljudi, koji su među sobom različiti i koji sve individualno doživljaju, postići vlastite i približno jednake psihičke napone. Dakako, kad bi taj posao bio usmjeren prema jednom čovjeku, koga pisac poznaje, bio bi mnogo lakši. Ali pisati za čitaoce, koje ne poznajemo i koji ne samo prema predmetu, nego i prema svakoj riječi imaju svoj stav, to je doista teško.

² Prema Krugovima, str. 376., god. 1952.

Slično je i sa stilom.

Stil je individualan zanatski postupak pisca prema predmetu. Do njega se dolazi uzbuđenjem, koje primljeni i prerađeni sadržaj pretvara u jedno vanjsko očitovanje, na jedan osebujan način, u jednu posebnu metodu saopćavanja. Porijeklo mu nalazimo u mnogobrojnim faktorima, kao što su na pr. funkcioniranje osjetila, naslijeđena i stečena psihofizička svojstva, lektira, društvena sredina i ekonomsko-politički momenti. Nastaje kao posljedica spajanja vanjskih podražaja s ličnošću pisca. Nemoguće ga je izmisliti, jer ga uvjetuje radnja, piščeva ličnost, jezična i općekulturna razvijenost. Međutim, posebno treba istaknuti, da o razvijenom ukusu i jasnoj jezičkoj i tematskoj perspektivi također ovisi obilježje stila.

Stil sadržava sve one pojedinosti, koje mogu da izazovu stvarnu, plastičnu i željenu sliku. Dakle, očituje se kao majstorski postupak pri iznošenju neke materije iz nekog nepoznatog skladišta u dobro reklamiranu trgovinu. I u njemu se vide piščeve kreativne snage. I on pokazuje, što je pisac propustio i što nije postigao. Pomoću njega pisac predočava čitaocu sve individualne funkcije teksta.

Kamov nije škrt u riječima. Njegov rječnik podsjeća na divlju bujicu. On je orkanski snažan, nasrtljiv i bučan. Zato je i razumljivo, što su ove pređašnje impresije izrasle nad njegovim tekstom i što se odnose na njegov jezik, jer taj jezik nije literarno podšišan, jer je jedar, metaforičan, svjež i nov, — jer posjeduje sva obilježja dinamičnog, leksički bogatog i impresivnog govornog jezika.

Kamov je pun ovakvih rečenica:

»I mrak stade padati ko pljuskavica, što je nosi bezmilosni vjetar. Nigdje zaklona. Sve porušeno. Potoci mraka. Bare mraka. Svjetlo mraka.« (Isušena kaljuga, str. 76.)

»A djevojka, što je pristupila s prodajnim bokovima i nevaljalom pivom, odlazeći ostavi na njihovome stolu dva velika, puna i živa oka. Za napojnicu.« (Ibid., str. 185.)

»Psujem. A psovka me krijepi kao vino, ko zanos i tješi ko molitva. O svi vi, što vjeru izgubiste kao uspomene, ili je razderaste ko krivu banknotu, ko dogorjelu cigaru ili upotrebiste kao zastarjelu kovinu — evo vam nje, vjere, nade i utjehe... i više: evo vam krvi, nezacijeljene, vruće i žive rane. A dok je krvi, ima života!

Iz mrtvog je tek Krista protekla — voda!!!« (Ibid., 31. str.)

»Leopardi je svoju epohu i svoj narod odrazio vrlo malo ili negativno; za to je izrazio upravo zamjerno samoga sebe pozitivno. Kod jednog Leopardijevog stiha ostaneš duže no kod jedne Carduccijeve pjesme.« (»Listajući Carduccijeve pjesme.«)

Kamovljev jezik je pun interpunkcijskih i logičkih virova i vjetrova, koji oživljuju površinu i unutrašnjost teksta; pun je leksičkih doskočica, ali i retorskog afektiranja, samo što to afektiranje djeluje buntovno, sadržajno i iskreno, a ne namješteno, prazno i smiješno.

Rečenicu često prekine. Mjesto veznika metne točku i počne novu rečenicu. Tako postiže življi i uvjerljiviji stil.

Ima kod Kamova riječi, koje po svojem obliku nisu u skladu ni s današnjim, a kamoli s ondašnjim jezičnim osjećanjem, ali on ih je upotrebio, da bi leksički obogatio i osvježio svoj tekst, a upotrebio ih je i zbog toga, što nije nastojao da piše nekim umjetnim književnim jezikom, jer je svoj jezik izvlačio iz utrobe svaki-dajšnjeg i praktičkog govora, odnosno iz bogate leksičke riznice svoga mozga i iz sredine, u kojoj se kretao.

To je njegovu jeziku davalo snagu, ali i mjestimičnu oporost, sirovost, ili nedotjeranost. Treba priznati, da Kamovljev jezik nije uvijek gladak, dotjeran i gramatički uređen, treba priznati, da njegove rečenice nisu uvijek logički precizno građene, ali to potencira njegovu osebnost i ističe dvije stvari kod njega kao pisca: 1. ogromnu snagu pisanja i 2. neproporcionalan razmjer između te snage i konačne umjetničke zrelosti.

Zar treba i ovom prilikom reći nešto više od toga, da su Kamovu bile 24 godine, kad je umro.

Velik broj novotarija donio je Kamov na području imenica. Mjesto *proljeće* kaže *proljet*, mjesto *elegancija* — *elegansa*, mjesto *talasi* — *talasje*, mjesto *Talijan* — *Talijanac*, mjesto *sadist* — *sadik*, mjesto *ignorancija* — *ignoransa*, i t. d. Ima i ovakvih imenica: *modernist*, *lumpacija*, *šušakaj*, *nepoznanac*, *bezbriga*, *zabadač*, *delikvensa*, *naičnik*, *prostodušnik*, i t. d. Mjesto *anarhist* kaže *anarkista*, mjesto *energija* — *eneržija*, mjesto *pretjeranost* — *prečeranost*, mjesto *leptir* — *lepir*, mjesto *autor* — *auktor*. Upotrebljava imenicu *sapa* umjesto *para*.

I u deklinaciji katkada odstupa od uobičajenih pravila. Tako u dativu sing. kaže: *idijoti* mjesto *idijotu*, iz čega se vidi, da je deklinira, kao da u nominativu sing. glasi *idijota*. U gen. plur. mjesto *sjajnih traka kose* kaže *sjajnijeh traka*.

Ima: *udrijeman*, *raspružen*, *šarobojan*, *udrijemao* (putnik) mjesto *zadrijemao*, *kuruzni* mjesto *kukuruzni*, *plašna* (košutka) mjesto *plašljiva*, *zdene* mjesto *studene*, *svedno* mjesto *svejedno*, *zduha* mjesto *smrad*.

Kaže *ufiniti* mjesto *profiniti*, *zdraviti* — u smislu postajati zdrav, *odanuti* mjesto *odahnuti*, *manuti* mjesto *mahnuti*, *očerati* mjesto *otjerati*, *drktati* mjesto *drhtati*, *uapsiti* mjesto *uhapsiti*.

Mnogo upotrebljava glagolske priloge sadašnjosti i prošlosti. Ali pored pravilnih oblika glagolskog priloga prošlog na -vši i -avši ima kod njega i prilog na -v, na pr. *pokazav*, *primiv* i t. d.

Mjesto *trebam* kaže *potrebujem*.

Pored perfekta često se služi aoristom i imperfektom; možda više nego bilo koji drugi naš pisac.

Neke glagole, koji su neprelazni, upotrebljava kao prelazne, pa kaže: *prošetati noć, bježim ih...*, i t. d.

Upotrebljava glagol *raspružiti*, ali ne mjesto glagola *ispružiti*, jer *raspružiti* kod njega znači *pružiti ruke širom*, dakle ne ni *ispružiti*, a ne ni *raširiti*.

Prije Tina Ujevića nijedan naš pisac nije upotrebljavao toliko stranih riječi u pjesmama kao Kamov. Evo nekih: *atmosfera, moralizam, skepsa, abis, akord, sankilot, sankcija, interdikt, apsurdum, satanas, patos*, i t. d.

»On je pjevao temperamentno i nagoni pa je često prešao granice iskrenosti, zašao u vulgarnost, i u njegovim pjesmama ima izraza, koje treba kazniti: »golicajući srh ti kožni«, »lajavci«, »pljuckati«, »tegleća marva«, »bludna Venus«, »gubavi starac«, »nakaza čovjeka«, »smrad smrada«, »trulež truleži«, »pogana njuška«, »pljuvačka bogova«, »blud duše«, »gnjilež pluća«, »stovarište otpadaka i truleži«, »pršteći blud«, »bezglasni blud«, »u crijevlju nas čeka pir«, »bludni grijeh«, »bljuvati«, »pasja ljubav«, »trbusi se grče«, »site mesa«, »slina se u pest mijesi«, »popovske drolje«, »rokti basom ko prasad smradna«, »naduta crijeva«, »orgij pasji«, »grdni nesklad dreći«, »smrad iz duše«, »fukara bleji« — i tako dalje...³

Čerina nema pravo, kad kaže, da bi Kamova trebalo »kazniti« zbog tih izraza, jer bez njih bi arogantni, razbarušeni, dinamični i efektni Kamovljev tekst bio sakat. Oni harmonično leže u njemu. Djeluju neobično, ali ne i vulgarno. Jedini Kamovljev »nedostatak« u tom slučaju jest nelicemjernost. Kamovu je do čiste, cijele, razgolićene i istinite stvari. On se ne srami pred golim tijelom i pred golotinjom uopće, kao ni liječnik. Znao je, da je istina od golotinje jača. A njemu je bilo do istine. Ono, što ima naturalističko obilježje, naturalistički je izgovarao, jer je htio, da naturalistički djeluje.

Kamovljev jezik je toliko osebujan, da bi ga trebalo posebno i u detalje proučiti.

U njemu su maksimalno sačuvane vrednote govornoga jezika, i to onoga govornog jezika, koji je razbio ili prerastao sve uobičajene forme, stvorivši tako svoju vlastitu muziku, svoje vlastite tonove i intenzitete. U njemu je potpuno sačuvana muzička, slikovna i misaona atmosfera govornog jezika, i to onoga govornog jezika, u kojemu su ritam i leksik podvrgnuti kreativnom rasporedu i izboru, spajajući tako realnu i umjetničku misao, t. j. akt stvarnosti i akt misli u jedinstven umjetnički izraz. Kamovljeve rečenice su metaforički, misaono i emocionalno izvanredno bogate, a do toga bogatstva on dolazi zgodnim povezivanjem različitih novih iskustava govornoga jezika, kojemu on ostaje toliko vjeran, da je prigrlio jezik, koji pomalo, ali samo izvana, djeluje neobrijano, t. j. grubo i neuglačeno.

Svaka riječ i svaka rečenica ima svoj kontekst. Kamov je uspio dovesti do minimuma razliku između konteksta riječi, odnosno rečenica, i to najprije između napisanih, a onda između napisanih i izgovorenih, stvorivši tako primjerno jedin-

³ Vl. Čerina: Janko Polić Kamov, str. 26.

stvo između govornog i pisanog jezika. A zašto je to tako? Zato, što on nastoji dovesti u jednak omjer kvantitet i kvalitet govornoga i pisanoga jezika, emotivnost i afektivnost, intenzitet i ton, misao i sliku. Zato, što se kod njega lingvističko-stilistički elementi poklapaju sa stvarnim smislom teksta.

Kamovljevi tekstovi nisu komponirani ritmički mirno. Oni se propinju i galame. Njihova ritmička fizionomija raste iz vješto povezanih sadržajnih intenziteta, iz emocionalnog karaktera i iz specifične metaforičke fakture riječi.

Napominjem:

Ja sam se zadovoljio samo općim i principijelnim opservacijama.

Od svoga doživljaja nisam išao dalje.

AKCENTUACIJA TUĐICA NA *-or* U HRVATSKOM JEZIKU

Kuzma Moskatelo

Mnogo se buke diglo oko akcentuacije tuđica na *or-*, kao što su kompozitor, regulator, sterilizator, karburator, ventilator, inkubator, organizator, reformator, ambasador, okupator, inicijator, administrator, deklamator, donator i t. d. U naglašavanju takvih riječi još uvijek se ne slaže naša teorija i praksa.

Teoretičari za akcent kazali su, da takve riječi u našem jeziku treba da nose spori naglasak na 3. slogu od kraja s duljinom na pretposljednem slogu, na pr. kompozitor, sterilizator, ventilator, regulator, okupator, inkvizitor, moralizator, ambasador, i taj isti slog treba da je naglašen u svim padežima jednine i množine. Neke od takvih riječi unesene su u Benešićev i u Ristić-Kangrgin rječnik, i oni ih bilježe s tim akcentom.

Tako naglašavaju objavljiivači nekih naših radio-stanica, ali se inače u praksi uporno ostaje kod stranog akcenta u tim riječima, pa se redovito govori: kompozitor, sterilizator, ventilator, regulator, okupator, inkvizitor, ambasador, moralizator, t. j. sa silaznim akcentom na pretposljednem slogu. Ovo posljednje protiviti se našim akcenatskim principima, prema kojima slogovi u sredini riječi ne mogu nositi silazni (^) niti brzi (") naglasak. Susrećemo se dakle s anomalijom, koja je strana našem akcenatskom sustavu.

Prema tome, kod naglašavanja tuđica na *-or* vidimo dvije krajnosti, od kojih ona prva traži, da se kod tih riječi odjednom postupi prema našim akcenatskim pravilima, t. j. da se one po naglasku posve »ponarode«, a druga — njoj pripada većina iz obrazovanih slojeva — traži, da se slične riječi izgovaraju otprilike onako, kako se čuju u jeziku, iz kojega nam dolaze. Pristalice tog posljednjeg načina jesu obično oni, koje ništa ne smeta, da na pr. riječi potekle iz francuskog jezika naglase (i to je teoretski nepravilno!) na posljednjem slogu, kao rafinmân, angažmân, asortimân, abonmân, plasmân, rolô, rešô, birô, nivô, depô, ragû, karê,